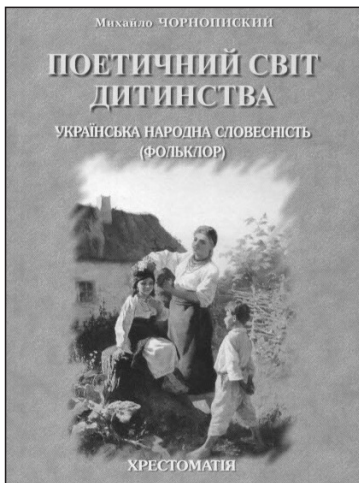

“А Маруська з’їла бузька...” Мікроантологія української етновиховної усної словесності

Чорнопиский М. Поетичний світ дитинства... /
серія: Для школи і для родини. – Тернопіль:
Підручники і посібники, 2016. – Вип. 1. – 176 с.

Невеличкий чоловік
Косив ціпком дуби,
Вдарив жабу по хвості –
Вибила му зуби.

Пісня-небиличка із “Хрестоматії”

Ти – Іванко, я – Тарас,
Біг вовчище на нас.
З півдороги повернув –
Щось у лісі забув.
Чи ватагу?
Чи відвагу?..

Може, бачить, що з двома
Дуже важко воювати,
Як сміливості нема!

О. Сенатович. “Біг вовчище на нас”

Скільки існує людина з правіку-віків, завжди одним із першочергових її завдань було привести у світ спадкоємців і належно підготувати їх до життя. Засади педагогічної культури кожного етносу кристалізувалися у безпосередній виховній практиці численних поколінь. Тому люди завжди намагалися проникнути в дитячий світ, законтурити його специфіку, його ментальні глибини й верховини. “Ми й не здогадуємося, – таємниче метикував свого часу геніальний іспанець Ф. Гарсія Лорка, – як багато відкрито дитині...”¹

Тож уряди-годи задумуєшся над численними питаннями... Як виховував і виховує народ своїх крихтенят, отой зачудований безмежністю світу непогамовний маленький народець? Чим заповнювали і заповнюють духовні матриці малечі їхні батьки? Що співали і зараз співають дітям на ніч? Якими словами вітали і вітають своїх поранкових дрімайликів? Як бавилися і бавляться батьки з дітками упродовж безконечного клопітного дня? Адже час неспинно мчить: не встигнеш оглянутися, як з Івася вже Іван-пан, а з Настечки – поважна красуня Анастасія – на радість батькам і на несупокійні позаздрини громаді.

¹ Гарсія Лорка Ф. Колыбельные песни / Ф.Г. Лорка // Гарсія Лорка Ф. Избранные произведения: в 2 т. – Москва: Худ. литература, 1986. – Т. 1: Стихи. Театр. Проза / пер. с исп. – С. 420.

Саме проймаючись рівнем духовно-педагогічної культури сучасних батьків і наставницької майстерності виховників дошкільнят і вчителів “у добу бурхливого розвитку електронних екранних засобів інформації (комп’ютерів, смартфонів тощо)”, тотальної комерціалізації дійсності, коли у більшості школярів спостерігаємо “нехтіть до читання, захоплення аудіо- та відеоелектронними джерелами інформації”¹, а також легковажне ставлення до важливості формування логічного й образного мислення та розвою духовно-інтелектуального ества сучасної людини, у 2016 р. в тернопільському видавництві “Підручники і посібники” розпочато серію видань під промовистою загальною рубрикою “Для школи і для родини”. Першою книгою серії стала хрестоматія “Поетичний світ дитинства” в упорядкованні львівського вченого-фольклориста Михайла Чернопиского. На переконання видавців, серія видань актуальної української народної усної словесності здатна суттєво “пом’якшити цивілізаційний дисонанс і вберегти народ від моральної деградації” [с. 3]. Як бачимо, видавництво не приховує значливої амбітності запланованого проспекту антологічної серії книг народнопоетичної творчості, що має високий естетико-культурологічний і виховний потенціал.

Діапазон задуманої серії видань підтверджують і дві, незначні за обсягом, але концептомісткі, передмови “Духовні обереги дитинства” і “Забавні та ігрові твори дітей і для дітей” від упорядника. У них зацентровано увагу майбутнього користувача хрестоматією на специфіці дитячого анімістично-персоніфікованого світосприйняття, важливості ігрового чинника, неосяжному тематико-мотивному, поетикальному та жанровому розмаїтті словесних неігрових і словесно-драматизованих ігрових творів дитячого фольклору. Фольклор дітей і для дітей, вважає М. Чернописний, “слугує гармонійному фізичному і духовному розвитку людини” [с. 7]. Передусім, що не може не вразити жанровий репертуар так званих “діточих” уснословесних творів, які в фольклористиці традиційно класифікують за ознаками “розвивального функціонування, змістом та мовно-звуковим складом”: колискові пісні; забавлянки (пестування, чукалочка); безконечники; примовки; скоромовки; дражнилки; мирилки; ігрові діалоги; пісеньки; речитативи; звуконаслідування. А якщо додати ще й спорідненість дитячого фольклору з іншими жанрами загальнофольклорного фонду – казками, паремійними мініатюрами (загадками, прислів’ями, приказками, нісенітницями, або безглуздицями), обрядовими піснями, іграми та ін., то переконаємося, наскільки важливим є сегмент народного уснопоетичного слова у вихованні дітей. Саме для того, щоб поновити органічний зв’язок українських дітей із природним етнокультурним середовищем, зі скарбами народної поезії, якій чужі “пустослівне, беззмістовне, некорисне людині”, пропонує до активного застосування свою “дитячу” хрестоматію львівський фольклорист.

До честі упорядника, книга, справді, дуже добре конструктивно продумана: кожен розділ розпочинають лаконічні вступи-преамбули, в яких потлумачено функціональну домінанту творів, їхнє практично-виховне й інколи естетико-психологічне значення для розвитку дитини. Далі подано найбільш досконалі, найяскравіші, на думку упорядника, варіанти із цілковитим збереженням мовностильових рис, а також, якщо було можливо, із конкретизацією часу та місця запису, імені записувача чи докладного опису специфіки виконання тощо. На наш погляд, ота ошадлива лаконічність у коментарях і антологічний добір тексту належно оцінить кожен користувач книги, бо ж ця риса за нашого аритмічно-пошпшливого динамізму й інформаційного перенасити є дуже важливою.

¹ Див.: Поетичний світ дитинства. Українська народна словесність (фольклор) : хрестоматія / серія: Для школи і для родини; редактор-упорядник Михайло Чернопиский. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2016. – Вип. 1. – С. 3. Надалі, цитуючи тексти цієї книги, зазначаємо лише сторінку.

Одночасно зауважимо, що, погамовуючи апетит до можливості порозкошувати в доборі текстів і представленні якомога більшої кількості зразків, М. Чернопискому вдалося укласти справді репрезентативно переконливу книгу, яка незаперечно стане в нагоді не лише вчителям, класним керівникам або кураторам груп, а й батькам і самій дитворі. Бо ж не можуть не вразити читача дивовижна розмаїтість мотивно-сюжетної, жанрової, поетикальної, ритміко-акустичної та забавляльно-ігрової фактури текстів, поміщених у хрестоматію, яку можемо назвати книгою мудроців української уснослоvesної етнопедагогіки. Тут знайде поживу кожен, хто цікавиться світом дитячих переживань, клопотів і забаванок, кому важить на тому, аби його діти чи онуки виростили цікавими особистостями із незбитим, нетривіальним, неповторним світосприйняттям.

Книга споруджена із численних жанрово-функціональних розділів, які сповна задовольняють усіх і які (жанроформи) не завжди належно представлені навіть у ґрунтовних академічних виданнях, як-от: “Колискові пісні”, “Забавлянки”, “Безконечники”, “Скоромовки”, “Дражнилки”, “Дражнилки за ознаками різних професій”, “Мирилки”, “Речитативні та пісенні ситуативні примовки і заклички”, “Гумористичні пісні-небилички”, “Лічилки”, “Ігрові діалоги і пісеньки” та “Звуконаслідування”. Уже з самого заголовкового переліку усвідомлюємо діапазон охоплення дитячої заколисувально-забавляльно-ігрової традиції у книзі “Поетичний світ дитинства”. Не буде пересадом, якщо наголосимо, що тут є чим поживитися не лише цільовому читачеві, а й маститому вченому-фольклористові та ерудитові-інтелектуалові. Бо ж у тематично та жанрово розмаїтому – хоч подекуди монотонно-тавтологічному, подекуди позірно акустично та поетикально збідненому – дитячому фольклорі підтверджуються узагальнювальні міркування про народну творчість не одного видатного ученого-гуманітарія. Як, скажімо, свого часу Ф. Колесса підсумовував у праці “Огляд українсько-руської народної поезії”: “Народні пісні – се неначе національна біблія українсько-руського народу, се книга мудрости, у якій зложив нарід плоди свого довговікового досвіду і тисячлітньої культури”¹.

Щоправда, постає запитання щодо органіки, відповідності морфолого-деривативній природі української мови окремих термінів, жанрознав, як, скажімо, “страшилки”, “дражнилки”, “мирилки”, “лічилки”, а також “поезія пестування” тощо. В “Орфографічному словнику української мови” легко знайдемо слова: “дражнити”, “страшити”, “мирити”, “лічити”, але не відшукаємо лексем, які дослідники дитячого фольклору використовують як понятійні окреслення – “страшилки”, “дражнилки”, “мирилки”, “лічилки”. Або, скажімо, у який спосіб і від якої твірної основи можна було створити термін “пестування”? Гіпотетично, в українській мові мало б бути слово “пестувати”... Тому запитую себе, чи не доречно було би спробувати пошукати або й “викувати” більш органічні для україномовного наукового узусу поняття?

Для більш рельєфної презентації хрестоматії М. Чернопиского пропонуємо поверховий ілюстративний перегляд відібраних текстів. Чого варті, наприклад, жартлививі колисанки: “А, а! / Коти з’їли барана, / А ягничку пси, пси, пси, / Ти, дитино, спи, спи, спи. / А, а-а-а!” [с. 16]; “Колисала баба діда / Ізвечора до обіда. / – Ой спи, діду-дармоїду, / Поки з міста не приїду. / Тільки баба від колиски / Дід за ложку та й до миски” [с. 16]. Цікавою є й трагічно-тривожна “Колисала я дитиноньку маленьку”, яку записав у с. Ходовичах на Бойківщині Ф. Колесса: “Колисала я (2) дитиноньку маленьку, / Та поломила (2) колисочку новеньку. / Не жель же мені (2) тай тої колисоньки, / Лише мені жель (2) малої дитиноньки. / Бо колисоньку (2) за день, за два збудую – / Малу дитину (2) за рочок не згодую. / Бо колисочка (2) з крутого деревенька – / Мала дитина (2) з-під щирого серденька. / Бо колисочка (2) по колисочці буде – / Дитина умре (2) – матінка не забуде.

¹ Див: Колесса Ф. Огляд українсько-руської народної поезії // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2009. – Вип. 47. – С. 270.

/ Ой, тежко-гурко (2) каміне углодати, / Ще гирше, тежше (2) дитину згодувати” [с. 12]. Чи хтось спроможен заперечити безапеляційну істинність слів цієї коліскової?!

До речі, розділ із колісанками сприймається як дещо збіднений, бо вкрай мало подано заколісувальних текстів у коломийковій формі, якими багата Бойківщина, Гуцульщина, Буковина та Закарпаття. Наведу принаймні один зразок в’язанки коломийок, у якому наявний мотив дидактично-прагматичних надій матері на свою дитину: *“Рости, рости, дітиночко, аби-с мині вснула, / Аби тобі від Богонька добра долька була. / Гойда-гойда, гойда-гойда – на городі вода / Я дітинку віколишу та й буде вігода. / Одна буде вігодиці – вінесе водиці, / Друга буде вігодиці – займе коровиці. / Ой то й займе коровиці, ще й дровець із гаю, / Та я тебе, любий синку, на томо кохаю”* (записав у режимі телефонної розмови 27. 10. 2016 р. Ю. Горблянський від матері, Горблянської Ганни Миколаївни, 1940 р. н., освіта – 7 класів, пенсіонерки, проживає у с. Липовиця Рожнятівського району на Івано-Франківщині). Такі в’язанки коломийкових колісанок могли би присутньо приоздобити змістово та поетикально розділ заколісувальних наспівів.

Дещо прикрим казусом у нашій народній словесності є одна з так званих “завбавлянок”, що – в окремих варіантах – має незвично-жорстокий розвиток дії. Ідеться про “Сороку-ворону”, яка *“Дітям кашку варила, / На порозі студила”*, а потім за слухняність і допомогу по господарству годувала то ложкою, то двома, а лежневі, ледацюзі за те, що *“дров не рубав, / Води не носив, / Пічки не топив, / Каші не солив...”*, нічого не дала, натомість *“головку скрутила!”* – і потім *“полетіла, полетіла, / На головиці сіла”* [с. 27–28]. До речі, у сучасних варіантах “Сороки-ворони” мотив убивства власного дитяти не завжди наявний. Тема дітозгубництва неодноразово ставала предметом розгляду в українській і світовій літературі, науці та філософії (згадаймо хоча би класичну працю Климента Квітки “Українські пісні про дітозгубництво” (1928); нещодавно, у 2008 р., у Харкові появилася друком монографія В. Маслійчука “Дітозгубництво на Лівобережній та Слобідській Україні у другій половині XVIII століття”). Асоціативно виринають із пам’яті дітозгубні мотиви в античній грецькій літературі, як-от в “описовій” епіграмі Менекрата: *“На похоронний вогонь, після двох, – своє третє малятко / Мати поклала в сльозах, зазрих богів кленучи. / В муках – четвєрте на світ привела й, не надіючись марно, / Рідну кровинку свою кинула в той же вогонь. / “Не годуватиму! – зойкнула. – Маю Аїда втішати / Й болями лона свого?.. Зменшу хоч так їх собі”* (переклад Андрія Содомори).

Цікавими є й безконечники, причому окремі з них досить-таки ускладнені, рачні за обсягом. До речі, на злами 1980–1990-х років був досить-таки популярний ритмізований безконечник: *“Ти поглянь – он це дерево, а за деревом дерево – і кінчається ліс... Ні, ні, ні, там ще дерево...”* і так далі. Безконечники, як і значний сегмент корпусу дитячого фольклору, здебільшого просякнуті іронічною тональністю, зокрема: *“Жив дід Монька, / Тримався злегонька, / Куриєв тютюн з файки, / Як не стало тютюну / – Скуриєв півкуфайки”* [с. 40].

Скоромовки зацікавлюють, зокрема, тим, на яких звуках або їхніх сполуках акцентував народ (с, р, п, пр, кр, рх, к, л, ц, б), а також несподіваною витівоватістю словотворення, неологістики, як, скажімо, такі: *“Карпо перекарперерючився, / Його жінка Карпилиха / Перекарпилилючилася, / Діти карпенята / Перекарперелючилися”* [с. 45]; *“Наш цебер-полуцебер / На маленькі полуцеберенята / Переполуцеберився”* [с. 46]; *“Перепіл підпадьомкає. / Перепелиха перепідпадьомкає, / А маленькі перепелята / Перепідпадьомкають”* [с. 47]; *“Наш полковник підполковникував, / Поки не витолковникувався”* [с. 50] (усюди курсив наш. – Ю. Г.).

Своєрідна мікропоетика й у “дражнілок” та “мирилок”, для яких, зокрема, прикметні кумедно-вигадливі прикладкові слова (*“Василь-куркусиль”, “Іван-балабан/барабан”, “Сашка-кашка”, “Петро-репетро”, “Федька-редька”, “Семен-басурмен”, “Юрко-бурко”, “Гандзя-бандзя”, “Ганка-дранка”, “Настя-хвастя”, “Ткач, ткач-пелєхач”* та ін.).

Зацитуємо для прикладу зо дві драгувальні мініатюри: *“Сяньо-сячий. / Сяньо-тачий. / Сяньо хвостик порсячий”* [с. 55]; *“Грицик-пуцик, сатана, / Вийв кишки з кабана / І три діжки лемішки – / Не найвся нітрішки”* [с. 63]. Я думаю, що потрібно популяризувати україномовні дражливі та замирювальні намистини, інакше українські діти, у тому числі і львів'яни, і надалі *“миритимуться”*, послуговуючись текстом сусіднього народу: *“Мірісь, мірісь, мірісь / І більше не дерісь, / А еслі будеш драгса, / То я буду кусатса”*.

У хрестоматії чи не найбагатше репрезентовано драматизовано-ігрову добірку *“Ігрові діалоги і пісеньки”*: *“Яструб і курчата”*, *“У дідуса Макара”*, *“Галка летить...”*, *“Вовк та лисичка”*, *“Хто писне, той жабу хлисне!”*, *“Куці-баба!”*, *“У квадратика”*, *“У класики”*, *“Ігри з гумкою”*, *“Ніс міх, а в міху – сміх”* та багато інших. Цікаві акустичною природою звуконаслідувальні віршики та оповідки, стильова аура яких, зокрема, унаскрізнена витіюватим відтворенням шелестів і шумів природи.

Отже, антологічний добір словесності у книзі *“Поетичний світ дитинства”* значно поживавить безпосередність спілкування в окремій сім'ї, між родинами, між батьками і дітьми, наставниками і дітьми, а також збагатить їхнє повсякдення делікатесним репертуаром заколисувальних, дотепних та ігрових можливостей дитячого фольклору. Хрестоматія М. Чорнопиского слугуватиме добрим порадином і в сфері виховання, і з проблем налагодження довірливо-зичливих міжлюдських взаємин.

Юрій ГОРБЛЯНСЬКИЙ